

การศึกษาผลของสารสกัดสมุนไพรจากชุมเห็ดเทศต่อการยับยั้งการเจริญของเชื้อ
Staphylococcus aureus สายพันธุ์ที่ไวต่อยาเมทิซิลลินและสายพันธุ์ดื้อต่อยาเมทิซิลลิน
Inhibitory effects of Ringworm bush (*Senna alata* (L.) Roxb.) extract on Methicillin
sensitive- and -resistant *Staphylococcus aureus* (MSSA and MRSA)

เกียรติสุดา เชื้อสุพรรณ

สาขาวิชาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

บทคัดย่อ

การศึกษาผลของสารสกัดจากก้านและใบของชุมเห็ดเทศ ในการยับยั้งการเจริญของเชื้อ *Staphylococcus aureus* สายพันธุ์ MSSA และ MRSA ด้วยกรรมวิธีการสกัด 3 วิธี คือ การต้ม (Decoction) ด้วยตัวทำละลายน้ำ วิธีการหมัก (Maceration) ด้วยตัวทำละลาย 100% เอทานอลและการสกัดสดด้วยตัวทำละลายน้ำ แล้วทำการทดสอบคุณสมบัติในการยับยั้งการเจริญของเชื้อแบคทีเรียด้วยวิธี Agar well diffusion พบว่า สารสกัดจากก้านและใบของชุมเห็ดเทศด้วยตัวทำละลาย 100% เอทานอลมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเชื้อ *S. aureus* สายพันธุ์ MSSA และ MRSA มากกว่ายาปฏิชีวนะ Tetracycline อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (P-value = 0.0129 และ 0.0276 ตามลำดับ)

บทนำ

การใช้สมุนไพรเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสมให้อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านานมีการบันทึกอยู่ในใบลานและคัมภีร์ต่างๆในเรื่องของสรรพคุณและวิธีการใช้ในการรักษาโรคและการเจ็บป่วยต่าง ๆ (พิสุทธิพร น้าใจ, 2537)

ปัจจุบันโรคติดเชื้อแบคทีเรียของผิวหนัง ซึ่งเริ่มพบบ่อยมากขึ้น ทำให้มีอาการอักเสบของผิวหนัง และเนื้อเยื่อใต้ผิวหนัง เป็นภาวะที่พบได้บ่อยในคนทุกวัย เช่น ผิ เป็นอาการอักเสบของต่อมไขมันและขุมขนซึ่งเกิดจากแบคทีเรียกลุ่มสแตฟิโลค็อกคัส (*Staphylococci*) อาจติดต่อโดยการสัมผัสผู้ป่วยโดยตรง แผลพุพองเป็นโรคที่พบได้บ่อยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเด็กเป็นโรคที่ติดต่อได้ง่ายและรวดเร็ว ติดต่อโดยการสัมผัสโดยตรงเกิดจากเชื้อ *Staphylococcus aureus* การวินิจฉัยทำได้โดย ประวัติการเจ็บป่วย การดูผื่นหรือแผล และที่สำคัญที่สุดคือการนำน้ำเหลืองหรือหนองจากบริเวณผื่นมาย้อมสีและเพาะเชื้อเพื่อหาสาเหตุ

การรักษาส่วนใหญ่จะตอบสนองดีต่อยาปฏิชีวนะชนิดรับประทาน ยาทาปฏิชีวนะมักจะไม่ค่อยได้ผลและยังอาจทำให้เกิดระคายเคืองต่อผื่นด้วย แต่ผู้ป่วยบางรายมีอาการของการดื้อยา ก็จะไม่สามารถใช้ยาปฏิชีวนะได้ จึงมีการรักษาตามอาการและการใช้ยาสมุนไพรแทนยาปฏิชีวนะ (สุรเกียรติ อาชานานุภาพ, 2551)

ปัจจุบันมีการค้นพบถึงผลเสียของสารสังเคราะห์ที่เกิดขึ้นกับผู้บริโภคมากมาย ด้วยสาเหตุนี้จึงทำให้ได้มีการหันกลับมาทำการค้นคว้าวิจัยพืชสมุนไพรที่มีคุณค่าและหาได้ง่ายตามท้องถิ่นและเมื่อทำการพิสูจน์ทดลองทางวิทยาศาสตร์แล้วพบว่ามีความปลอดภัยและประโยชน์อยู่จริงจึงได้มีการนำมาสกัดด้วยวิธีธรรมชาติและแปรรูปให้สามารถนำมาใช้ได้สะดวกยิ่งขึ้น เช่น นำมาบดเป็นผงบรรจุแคปซูล ตอกเป็นยาเม็ด เตรียมเป็นครีมหรือยาขี้ผึ้งเพื่อใช้ทาภายนอก เป็นต้น โดยพยายามทำให้ไม่มีพิษหรือมีพิษข้างเคียงน้อยจึงนำสารนั้นมาเตรียมเป็นยาในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อทดลองใช้ต่อไป (สมภพ ประธานธูราษฎร์, 2552)

สารจากสมุนไพรของไทยที่มีมากมายหลายชนิดใช้ในการยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย ในการศึกษาครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยเลือกสมุนไพรคือ ชุมเห็ดเทศมาใช้ในการศึกษาการยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย *Staphylococcus aureus* โดยทำการสกัดสารจากชุมเห็ดเทศ แล้วนำมาทำการทดสอบประสิทธิภาพของสารสกัดจากชุมเห็ดเทศในการยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย *Staphylococcus aureus* สายพันธุ์ที่ไวต่อยาเมทิซิลลิน (Methicillin Sensitive *Staphylococcus aureus* : MSSA) และ สายพันธุ์ที่มีการดื้อต่อยาเมทิซิลลิน (Methicillin Resistant *Staphylococcus aureus* : MRSA) ข้อมูลที่ได้จากผลการวิจัยนี้จะเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่สำคัญและเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ในการพัฒนาวิจัยเพื่อผลิตผลิตภัณฑ์ครีมสมุนไพรที่ใช้ในการยับยั้งเชื้อแบคทีเรียที่ก่อให้เกิดโรคทางผิวหนังต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของสารสกัดสมุนไพรจากก้านและใบชุมเห็ดเทศในการยับยั้งการเจริญของเชื้อ *Staphylococcus aureus* สายพันธุ์สายพันธุ์ที่ไวต่อยาเมทิซิลลิน (Methicillin Sensitive *Staphylococcus aureus* : MSSA) และสายพันธุ์ที่มีการดื้อต่อยาเมทิซิลลิน (Methicillin Resistant *Staphylococcus aureus* : MRSA)

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 5 หัวข้อดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย
2. เครื่องมือและอุปกรณ์
3. วิธีการดำเนินการ
4. การตรวจและการวิเคราะห์ข้อมูล
5. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. เพื่อเป็นแนวทางในการรักษาโรคแบบการแพทย์แผนไทย ที่อาจนำไปประยุกต์ใช้ร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบัน
2. เพื่อพิสูจน์องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยที่นำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคว่ามีสรรพคุณในการยับยั้งการเจริญของเชื้อก่อโรคได้
3. เพื่อเป็นทางเลือกในการใช้ยารักษาโรคให้กับผู้ป่วยที่แพ้ยาหรือดื้อยาปฏิชีวนะ ซึ่งสามารถใช้ได้จริงเพื่อพัฒนาทางด้านการแพทย์และการสาธารณสุข

เนื้อเรื่อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในรูปแบบเชิงทดลอง

เครื่องมือและอุปกรณ์

1. การสกัดแยกสาร
  - 1.1 เครื่องบดสมุนไพร
  - 1.2 Rotary vacuum evaporator
  - 1.3 ตู้อบลมร้อน (Hot air oven)

2. วัสดุและอุปกรณ์

- 2.1 บีกเกอร์ (Beaker) ขนาด 100 ml
- 2.2 บีกเกอร์ (Beaker) ขนาด 250 ml
- 2.3 บีกเกอร์ (Beaker) ขนาด 500 ml
- 2.4 บีกเกอร์ (Beaker) ขนาด 1000 ml
- 2.5 บีกเกอร์สแตนเลส ขนาด 1000 ml
- 2.6 กระจกตวง (cylinder) ขนาด 100 ml
- 2.7 กระดาษกรอง (whatman No.1)
- 2.8 ผ้าขาวบางปลอดเชื้อ
- 2.9 จานเพาะเชื้อ (Petri dish)
- 2.10 หลอดทดลอง
- 2.11 เข็มเขี่ยเชื้อปลายห่วง (inoculating loop)
- 2.12 ไม้ Swab เชื้อ
- 2.13 เตาทำความร้อนไฟฟ้า (Hot plate)

3. เครื่องมือ

- 3.1 เครื่องระเหยแบบสุญญากาศ (Rotary Vacuum Evaporator)
- 3.2 ตู้เขี่ยเชื้อ (Biological safety cabinets)
- 3.3 เครื่องวัดการดูดกลืนแสง (Spectrophotometer)
- 3.4 ตู้เย็นเก็บเชื้อ
- 3.5 ตู้บ่มเชื้อ (orbital shaker incubator)
- 3.6 เครื่องดูดจ่ายสารละลายอัตโนมัติ (Automatic pipette)

4. สารเคมีที่ใช้ในการทดลอง

- 4.1 เอทานอล 100%
- 4.2 น้ำ
- 4.3 Tetracycline

5. อาหารเลี้ยงเชื้อสำหรับทดสอบ

- 5.1 Müller-Hinton agar (MHA)
- 5.2 Trypton-Soy broth

6. เชื้อที่ใช้ในการทดลอง

Staphylococcus aureus สายพันธุ์ MSSA และ MRSA

7. สมุนไพรที่ใช้ในการทดลอง

ใบ และก้านใบของต้นชุมเห็ดเทศ

วิธีการดำเนินการ

1. การเตรียมสารสกัดสมุนไพร

1.1 การเตรียมก้านใบชุมเห็ดเทศโดยวิธีการหมัก (รัตนา อินทรานุปกรณ์, 2547)

1.1.1 เตรียมก้านและใบชุมเห็ดเทศ ล้างด้วยน้ำสะอาด แล้วนำผึ่งให้แห้ง อบที่ 50 °C อบจนแห้ง เมื่อแห้งดีแล้ว นำมาบดหยาบให้เป็นชิ้นเล็กๆแล้วชั่งให้ได้ 500 กรัม จากนั้นสกัดด้วยกรรมวิธีหมัก โดยนำ

ก้านและใบชুমเห็ดเทศที่บดหยาบ ใส่ลงใน ปีกเกอร์ ขนาด 1000 มิลลิลิตร จำนวน 2 ใบ ใบละ 250 กรัม เติมน้ำเอทานอล 100 % ปริมาตร 700 มิลลิลิตร ในปีกเกอร์ทั้ง 2 ใบ ปิดฝาให้สนิทด้วยอะลูมิเนียมฟลอยด์ แช่ทิ้งไว้ 72 ชั่วโมง

1.1.2 นำมากรองด้วยผ้าขาวบางแล้วกรองต่อด้วยกระดาษกรอง whatman No.1 นำสารละลายที่ได้ในขวดก้นกลม จากนั้นนำสารละลายที่ได้มาระเหย เอาตัวทำละลายออกด้วยเครื่องระเหยแบบสุญญากาศ ที่อุณหภูมิ 50 องศาเซลเซียสและที่ความดัน 97 มิลลิเมตรปรอท จนสารสกัดแห้งสนิท

1.1.3 นำสารสกัดมาทำละลายและกรองด้วยกระดาษกรองที่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.45 ไมครอน เพื่อให้ปลอดเชื้อ จากนั้นนำสารสกัดที่ได้ไปเก็บที่อุณหภูมิ 4-8 องศาเซลเซียส

1.2 การเตรียมก้านใบชুমเห็ดเทศโดยวิธีการสกัดสด (รัตนา อินทรานุปกรณ์, 2547)

1.2.1 นำต้นชুমเห็ดเทศมาล้างด้วยน้ำเปล่าให้สะอาด

1.2.2 ใช้มีดกรีดเอาเฉพาะก้านใบของชুমเห็ดเทศ 500 กรัม

1.2.3 นำก้านและใบชুমเห็ดเทศที่กรีดได้มา ตำ บด คั้นเอาน้ำสดๆ

1.2.4 นำมากรองแยกกากออกด้วยผ้าขาวบางแล้วกรองต่อด้วยกระดาษกรอง whatman No.1 และนำมากรองต่อด้วยกระดาษกรองที่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.45 ไมครอน เพื่อให้ปลอดเชื้อ จะได้สารสกัดจากใบชুমเห็ดเทศด้วยวิธีการสกัดสด

1.3 การเตรียมสารสกัดจากชুমเห็ดเทศโดยวิธีการการต้ม (รัตนา อินทรานุปกรณ์, 2547)

1.3.1 นำต้นชুমเห็ดเทศมาล้างด้วยน้ำเปล่าให้สะอาด

1.3.2 ใช้มีดกรีดเอาเฉพาะก้านและใบของชুমเห็ดเทศ 500 กรัม

1.3.3 เติมน้ำกรองสะอาด 300 มิลลิลิตรหม้อดินแล้วตั้งไฟ

1.3.4 นำก้านและใบชুমเห็ดเทศที่กรีดได้มาตำ ต้มเคี่ยวให้น้ำกรองสะอาดที่เตรียมไว้ต้มจนเหลือน้ำในหม้อดิน 50 มิลลิลิตร

1.3.5 นำมากรองแยกกากออกด้วยผ้าขาวบางแล้วกรองต่อด้วยกระดาษกรอง whatman No.1 และกรองด้วยกระดาษกรองที่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.45 ไมครอน เพื่อให้ปลอดเชื้อ จะได้สารสกัดจากใบชুমเห็ดเทศด้วยวิธีการต้ม

2. การปรับความเข้มข้นของสารเคมี

2.1 สารสกัดสมุนไพรจากการต้ม, หมักด้วยแอลกอฮอล์ และสกัดสด

นำสมุนไพรที่ได้จากการต้ม, หมักด้วยแอลกอฮอล์และสกัดสด มาปรับความเข้มข้นให้เหมาะสม และนำไปทดสอบประสิทธิภาพในการยับยั้งเชื้อ

2.2 การเตรียมยาปฏิชีวนะ Tetracycline

นำผงยา Tetracycline 500 มิลลิกรัม มาละลายด้วยน้ำกลั่นปลอดเชื้อ แล้วปรับความเข้มข้นของยา จนได้ความเข้มข้นสุดท้ายเท่ากับ 50 ไมโครกรัม ต่อ 100 ไมโครลิตร

3. การเตรียมเชื้อจุลินทรีย์

นำเชื้อ *S. aureus* สายพันธุ์ MSSA และสายพันธุ์ MRSA ไปเพาะเลี้ยงใน Tryptone soy broth ที่อุณหภูมิ 37 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 12-18 ชั่วโมงและปรับความเข้มข้นของเชื้อให้มีความเข้มข้นเท่ากับ 0.5 หน่วย Mcfarland standard

4. การทดสอบการยับยั้งการเจริญของเชื้อด้วยวิธี Agar well diffusion

4.1 เตรียมอาหารเลี้ยงเชื้อ Müller Hilton Agar (MHA) ปริมาตร 20 -25 มิลลิลิตรในงานเพาะเชื้อที่ปลอดเชื้อ

4.2 ใช้ไม้พีดก้านสำลีปลอดเชื้อ จุ่มเชื้อที่ใช้ในการทดลองมาป้ายลงบนอาหารเลี้ยงเชื้อให้ทั่วผิวอาหาร

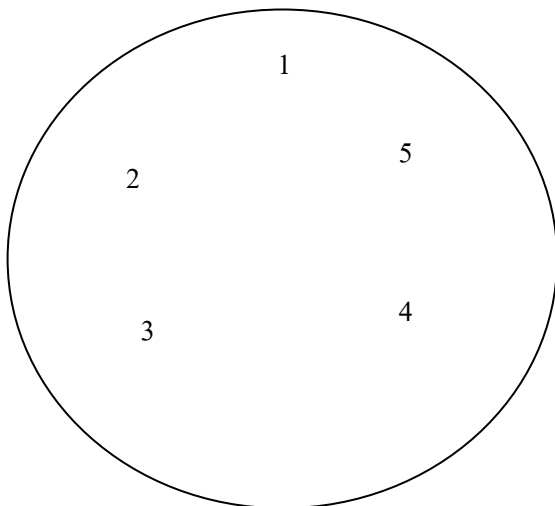
4.3 เจาะหลุมบนผิวอาหารเลี้ยงเชื้อ จำนวน 5 หลุมโดยใช้ Kochborer เบอร์ 3

4.4 เติมสารสกัดสมุนไพรปริมาณ 100 มิลลิลิตร ลงในหลุมที่เจาะเอาไว้ แล้วเติมหลุมควบคุมด้วยยาปฏิชีวนะ Tetracycline 100% เอทานอล และน้ำ ในปริมาตรที่เท่ากัน

4.5 บ่มเชื้อไว้ที่อุณหภูมิ 37 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 24 ชั่วโมง อ่านผลจากการวัดเส้นผ่าศูนย์กลางของ Inhibition zone ที่เกิดขึ้น

4.6 ทำการทดลอง 3 ซ้ำ

การตรวจและวิเคราะห์ข้อมูล

1 = Tetracycline (Positive control)

2 = น้ำ

3 = 100% เอทานอล

4 = สารสกัดสด

5 = สารสกัดด้วยตัวทำละลาย 100% เอทานอล

ภาพที่ 1 แผนผังการเติมสารสกัดจากก้านและใบของชุมเห็ดเทศและตัวควบคุม (Control)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. วัด Inhibition zone ด้วยไม้บรรทัด เป็นเส้นผ่าศูนย์กลาง มีหน่วยเป็นมิลลิเมตร
2. นำมาหาค่าเฉลี่ยของขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ที่วัดได้ และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้สถิติพื้นฐาน ใช้ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุป อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาผลของสารสกัดจากก้านและใบของชุมเห็ดเทศ ที่ได้ทำการสกัดด้วยกรรมวิธีการสกัด 3 วิธี คือ การต้ม (Decoction) ด้วยตัวทำละลายน้ำ วิธีการหมัก (Maceration) ด้วยตัวทำละลาย 100% เอทานอล และการสกัดสด ด้วยตัวทำละลายน้ำ เมื่อนำสารสกัดข้างต้นในระดับความเข้มข้นที่สูงที่สุดมาทำการ

ทดสอบความสามารถในการยับยั้งเชื้อ *S. aureus* สายพันธุ์ MSSA และ MRSA พบว่า สารสกัดจากก้านและใบของชุมเห็ดเทศที่สกัดด้วยตัวทำละลาย 100% เอทานอล สามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อ MSSA และ MRSA ได้ดีที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสารที่สกัดจากวิธีอื่น ซึ่งองค์ประกอบสำคัญทางเคมีของใบชุมเห็ดเทศ ประกอบด้วยสาร anthraquinone glycosides (สถาบันวิจัยสมุนไพร, 2545) เป็นสารในกลุ่มควิโนน โครงสร้างของสารประกอบด้วยวงเบนซีน 3 วงทำพันธะต่อกัน ซึ่งเป็นสารประกอบในกลุ่มอะโรมาติก ไฮโดรคาร์บอน (Aromatic hydrocarbon) ซึ่งมีคุณสมบัติเป็นโมเลกุลโควาเลนต์ไม่มีขั้ว ดังนั้นจึงไม่ละลายน้ำ แต่จะละลายได้ดีในตัวทำละลายที่เป็นโมเลกุลโควาเลนต์ไม่มีขั้ว เช่น เบนซีน คาร์บอนเตตระคลอไรด์, คลอโรฟอร์ม และไฮโดรคาร์บอนอื่นๆ (สมพงษ์ จันทรโพธิ์ศรี, 2553) สอดคล้องกับการรายงานของ(น้ำค้าง สวัสดิ์ประดิษฐ์, 2547) สารสกัดใบชุมเห็ดเทศด้วยเอทานอลที่ระดับความเข้มข้น 40% (v/v), 80% (v/v) และ ที่ไม่เจือจาง สามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อ *S. aureus* ได้ โดยเกิดบริเวณยับยั้งมีขนาดเส้นผ่าน ศูนย์กลาง เท่ากับ 7.8, 9.4 และ 12.6 มิลลิเมตร ตามลำดับ

จากการรายงานของ Fuzellier (1982) พบว่าสารสกัดด้วยน้ำของใบชุมเห็ดเทศมีฤทธิ์ยับยั้งการต้านเชื้อราที่เป็นสาเหตุโรคกลาก คือ *Trichophyton mentagrophytes*

แต่อย่างไรก็ตามจากผลการวิจัยในครั้งนี้สารสกัดจากก้านและใบของชุมเห็ดเทศด้วยการต้มและการสกัดสดไม่สามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อ *S. aureus* ทั้งสองสายพันธุ์ได้ เมื่อเทียบกับยามาตรฐาน Tetracycline เนื่องจากการสกัดด้วยวิธีการต้มเหมาะสมกับสมุนไพรที่มีสารสำคัญละลายออกมาในน้ำ จึงทำให้สารสำคัญออกมาได้ไม่เท่าที่ควรจึงทำให้ความสามารถในการยับยั้งการเจริญของแบคทีเรียอยู่ในระดับต่ำ

สรุป

จากวิจัยครั้งนี้พบว่าสารสกัดจากก้านและใบของชุมเห็ดเทศที่สกัดด้วยตัวทำละลาย 100% เอทานอล ให้ผลในการยับยั้งการเจริญของเชื้อ *S. aureus* สายพันธุ์ MSSA และ MRSA ดีที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสารที่สกัดด้วยวิธีการต้มและการสกัดสด โดยสามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อ MSSA และ MRSA ได้มากกว่ายามาตรฐาน Tetracycline อย่างมีนัยสำคัญ (P-value =0.0129, 0.0276 ตามลำดับ) ซึ่งเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่เป็นประโยชน์อย่างมากในการพัฒนาเป็นยาหรือผลิตภัณฑ์ในการรักษาโรคที่เกิดจากเชื้อ *S. aureus* สายพันธุ์ MSSA และ MRSA หรือในการศึกษาวิจัยเชิงลึกต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ อาจมีการทดลองเพิ่มเติมในทางพิษวิทยาของชุมเห็ดเทศ เพื่อเป็นการยืนยันถึงความปลอดภัยในการศึกษาทางด้านคลินิก รวมทั้งการวิจัยต่อไปในเชิงลึกเพื่อสามารถนำไปใช้ได้จริงเสมือนยาแผนปัจจุบัน ซึ่งสามารถผลิตเองได้ในประเทศโดยลดการนำเข้ายาจากต่างประเทศ และเป็นการนำทรัพยากรอันทรงคุณค่าของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

รายการอ้างอิง

พิสุทธิพร ฉ่ำใจ. สมุนไพร สรรพคุณและประโยชน์เพื่อการนำไปใช้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ต้นธรรม, 2537.

สุรเกียรติ์ อชานานภาพ. ตำราการตรวจรักษาโรคทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์พิมพ์ดี, 2551.

- สมภพ ประธานธรรารักษ์. สมุนไพรรักษาการพัฒนาเพื่อการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลานตา, 2552.
- วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพรรักษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนส์โตร, 2550. วันเฉลิม จันทรากุล. สมุนไพรรักษาโรคผิวหนัง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นาบอนอิงค์, 2537.
- สมภพ ภูติยานันต์. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับแพทย์แผนไทยว่าด้วยสมุนไพรรักษาโรคแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2542.
- สุภาภรณ์ พัวเพิ่มพูลศิริ. การทดสอบคุณสมบัติทางชีวเคมีของแบคทีเรีย. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540.
- โสภณ คงสำราญ. แบคทีเรียทางการแพทย์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์ดี, 2524.
- สรพรเพชญ เบญจวงศ์กุลชัย. พยาธิวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิพิธการพิมพ์, 2540. อภัย ราษฎร์วิจิตร. ยาปฏิชีวนะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัทแอคทีฟ พรินท์, 2552.
- น้ำค้าง สวัสดิ์ประดิษฐ์. ผลของสปูสมุนไพรรักษาเชื้อแบคทีเรีย Staphylococcus aureus. วิทยานิพนธ์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.
- Abubacker MN, (2007) In vitro antifungal activity of Cassia alata Linn. Flower extract. PG and Research Department of Botany. Bharathidasan university
- วันดี กลุขพันธ์และคณะ. การศึกษาฤทธิ์ต้านเชื้อราของสารแอนทราควิโนนจากใบชุมเห็ดเทศ. การประชุมวิชาการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 24: ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์, กรุงเทพมหานคร, 2541.
- พีรพัฒน์ สุพรรณพันธุ์. ประสิทธิภาพของสารสกัดสมุนไพรรักษาเชื้อแบคทีเรียและการต้านเชื้อราของสารแอนทราควิโนนจากใบชุมเห็ดเทศ ในการยับยั้งการเจริญของ Staphylococcus aureus. วิทยานิพนธ์ภาควิชาจุลชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2553.
- รัตนา อินทรานุปกรณ์. การตรวจสอบและการสกัดแยกสารสำคัญจากสมุนไพรรักษา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- สถาบันวิจัยสมุนไพรรักษา คณะวิทยาศาสตร์การแพทย์. มาตรฐานสมุนไพรรักษาเล่มที่ 3 ชุมเห็ดเทศ Senna alata (L.) Roxb. โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก: กรุงเทพมหานคร, 2545.
- รศ.ดร.สมพงศ์ จันทรโพธิ์ศรี. หนังสือเคมีอินทรีย์ เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิทย์พัฒน์, 2553.
- Fuzellier MC, Mortier F, Lectard P. Antifungal activity of Cassia alata L. Ann Pharm Fr 1982;40(4):357-63